

Луганський національний педагогічний університет
імені Тараса Шевченка

Природничо-географічний факультет

Лабораторія екології тварин та біогеографії

<http://corsac.lnpu.edu.ua>, Луганськ-11, абон. скр. 48, 91011

Звіт Лабораторії екології та біогеографії ЛНПУ про виконання науково-дослідного проекту 2007 р.

Вступ

Лабораторія заснована при Природничо-географічному факультеті у вересні 2006 р. і на сьогодні діє як неструктурний підрозділ. Актив Лабораторії складають викладачі кафедри СПГ та екології, кафедри біології, а також зоологічного музею, що підпорядкований кафедрі біології, та еколого-туристичного клубу «Корсак», що створений при кафедрі СПГ та екології. Лабораторія на сьогодні звітується за перший рік своєї діяльності і перший рік виконання проекту. 2007 року Лабораторія виконувала проект «Раритетна фауна східної України» (обсяг фінансування на 2007 р.: 3000 грн., початок проекту: 1.01.07, дата закінчення: 31.12.09). Окрім того, продовжувалася робота над виконанням кількох інших проектів, у тім числі одного регіонального («Червоні списки»), двох національних («Сертифікація лісів», «Моніторинг кажанів») і одного міжнародного («Степи Європи і сталий розвиток»).

1. Результати фундаментальних досліджень

За звітний період Лабораторія виконувала перший етап проекту «Раритетна фауна східної України». Проведено 8 експедиційних виїздів в різні райони Луганщини і Донеччини та 4 виїзди для опрацювання колекцій зоологічних музеїв (Київ та Львів). Створено анотований список раритетної фауни регіону, що включає 100 видів хребетних тварин та 25 видів комах. Підготовлено докладні описи ареалів поширення в регіоні близько 60 видів, у тім числі 34 видів ссавців та 15 видів комах, та побудовано мапи поширення кожного з цих видів з докладними кадастровими описами кожної із знахідок. На цій підставі визначено загальні закономірності у поширенні раритетних видів та райони їх високої концентрації в рамках концепції «гарячих територій»: визначено 6 території високої природоохоронної значимості. Показано важливість програм збереження раритетної фауни на поза-заповідних територіях, у тім числі на неорних землях (пасовища, неугіддя). Відповідно до задач проекту, на підставі аналізу зоологічних колекцій, наукових публікацій, результатів інтерв'ювання та нових теренових досліджень виконавцями проекту підготовлено описи поширення рідкісних видів тварин за зразком, що наводиться нижче. Зразок опису раритетних видів представлено в [Додатку 1](#).

2. Конкурентоспроможні прикладні розробки з зазначенням зацікавлених сторін

Головними розробками Лабораторії за звітний рік є створення регіонального «червоного» списку тварин, що потребують охорони на території Луганщини, участь у розробці проекту раритетів Донеччини та визначення ключових «гарячих» територій регіону, що є основою розробки регіональної екомережі. Основною зацікавленою стороною у цих розробках є Міністерство екології та природних ресурсів України. Список «Види хребетних тварин, які потребують охорони на території Луганської області (доповнення до списку видів, що охороняються на загальнодержавному рівні згідно з Червоною книгою України)» передано до Державного управління ОНПС в Луганській області.

3. Співробітництво з НАН України, іншими організаціями, фондами, ОДА

За поточний рік Лабораторія підтримувала і розвивала наукові контакти та спільні науково-прикладні дослідження з кількома установами і організаціями, у тім числі 3-ма установами НАН України (Національним науково-природничим музеєм, Інститутом зоології, Державним природознавчим музеєм), 4-ма національними університетами (Харківський, Львівський, Донецький, Дніпропетровський), Міністерством екології України та його управлінням в Луганській області, Луганською ОДА. Серед іншого важливо відзначити, що керівник Лабораторії є головою Науково-консультативної ради при Мінекології з моніторингу популяцій кажанів, на підставі чого готується щорічна Національна доповідь при виконання Україною угоди EUROBATS. За поточний рік від Лабораторії відіслано 7 відгуків і рецензій на нові наукові видання (1), підручники (1), програми курсів МАН (2), автореферати дисертацій (3). Перелік конференцій, в яких взяли участь виконавці проекту, наведено у [Додатку 2](#).

4. Наукове співробітництво із закордонними організаціями

Співробітництво розвивалося за чотирма напрямками: участь у міжнародному проекті «ЕМА» (МСОП), постійна співпраця за угодою «EUROBATS» (ЄС), розвиток активності у виконанні проекту TACIS «Степи Євразії» (ЄС), «Високоцінні для збереження ліси в Україні» (ЄС). В усіх трьох напрямках керівник лабораторії є експертом з питань моніторингу популяцій раритетних видів тварин. Перелік наукових форумів, в яких взяли участь виконавці проекту, у тім числі робочих нарад за згаданими ініціативами, наведено у [Додатку 2](#).

5. Перелік наукових публікацій за формою

Повний перелік публікацій співробітників Лабораторії за звітний рік, підготовлений за формою, буде представлено у остаточному (повному) звіті. Загалом за звітний рік підготовлено близько 20 публікацій, у тім числі 12 — у фахових виданнях, серед яких: Вісник Дніпропетровського університету, Вісник Львівського університету, Науковий вісник Ужгородського університету, Вісник Луганського педагогічного університету, Наукові записки Державного природознавчого музею, Вісник зоології. У матеріалах конференцій опубліковано близько 10 праць та тез доповідей. Загальний обсяг публікацій Лабораторії за звітний рік складає близько 5–6 друкованих аркушів. За поточний рік Лабораторією видано книгу «Теріофауна сходу України» обсягом 352 сторінки та підготовлено до друку видання «Раритетна фауна та її охорона» обсягом 256 сторінок формату Б5; підготовлено поновлені версії нарисів про 14 видів тварин, включених до «Червоної книги України» (третє видання). Перелік публікацій наведено у [Додатку 3](#). Разом за темою проекту опубліковано 12 праць обсягом 5,6 д.а., здано до друку 9 праць загальним обсягом 6,8 д.а.

6. Участь студентів та аспірантів у науково-дослідному проекті

У роботі над проектом була передбачена участь 3 студентів (П. Форощук, С. Заїка, О. Резнік) та двох магістрантів (В. Ключев, М. Коробченко): всі вони були учасниками виїздів на пошуки рідкісних видів на степові ділянки, учасниками теренових досліджень у пошуку печерних місцезнаходжень фауни (у тім числі на рік описано два нових печерних місцезнаходження, під Артемівськом та Іванівкою). Студентами і магістрантами підготовлено 9 публікацій, у тім числі одна у фаховому виданні, 4 з них стосуються тематики проекту.

Керівник лабораторії
старший науковий співробітник
20 грудня 2007 року

Ігор В. Загороднюк

Додаток 1.

Приклад опису поширення раритетних видів

Відповідно до задач проекту, на підставі аналізу зоологічних колекцій, наукових публікацій, результатів інтерв'ювання та нових теренових досліджень виконавцями проекту підготовлено описи поширення рідкісних видів тварин за зразком, що наводиться нижче. Загалом на сьогодні підготовлено опис поширення 15 видів комах, трьох видів птахів та 32 видів ссавців. У якості зразка подано опис першого у списку виду ссавців — їжака вухатого.

Hemiechinus auritus (Gmelin, 1770) — їжак вухатий

Сучасне і колишнє поширення в Україні обмежене територією Луганщини і Донеччини, а більшість знахідок є давніми (Загороднюк, 2006а; Шевченко, 2007). Відомий в межах України ареал поділений на три сегменти. З них найпотужнішим є приазовський сегмент, звідки відома відносно велика кількість знахідок на ділянці від окол. Маріуполя до Таганрогу, проте і тут чисельність виду завжди була малою (Шевченко, 2007). Наразі знахідки в регіоні вкрай рідкісні (Сиренко, Мартинов, 1998; Кондратенко, Джос, 2004), і вид продовжує скорочувати ареал (Загороднюк та ін., 1999). Однією з причин цього є збільшення чисельності *Erinaceus roumanicus* (*E. concolor* s. l.), який, завдяки виразній синантропності та розвитку в регіоні населених пунктів, протягом останніх 1–2 століть витіснив їжака вухатого (Загороднюк, 2006).

Сучасні знахідки

Луганщина: ♦ Старобільський р-н, окол. с. Вишневе: бл. 2004 р., 1 екз., лісосмуга серед степу біля села (Боднар, особ. повід.); ♦ Стрільцівський степ: припускається, проте за час спостережень з 1986 р. не відмічений (Боровик, 1999; Кондратенко, Боровик, 2001); ♦ Лутугинський р-н, с. Розкішне: балка Плоска, n=1 (juv.), 05.2002, ідентифікація за фото (фото є у нас в колекції) (Кондратенко, Джос, 2004); ♦ м. Северодонецьк: піщана тераса Дінця, n=1, бл. 2000 р., («повід. В. Стусика, ідентифікація не перевірена»: Кондратенко, Джос, 2004; це дані Северова: Форощук, особ. повід.); ♦ м. Рубіжне: бл. 2000 р., піщана тераса Дінця, n=1 («повід. В. Стусика, ідентифікація не перевірена»: Кондратенко, Джос, 2004; це дані Северова: Форощук, особ. повід.); ♦ Провальський степ (Грушівська ділянка): весна бл. 1982–84 р., 1 екз. (Лесняк, особ. повід.); ♦ Провальський степ: «раніше рідкісний, після 1990 р. не реєструють» (Кондратенко, 2002). **Донеччина:** ♦ Кам'яні могили (окол.): 2004 р., n=?, дані Клімова (Кондратенко, Джос, 2004); ♦ Першотравневий р-н, с. Юр'євка (окол.): 1 екз., в лісосмузі з акації, липень 1992 р. (Мельниченко, особ. повід.); ♦ Новоазовський р-н, Крива коса: бл. 1982 р., спостереження Є. Боровика (Загороднюк та ін., 1999); там само: «в останні 4–5 років зустрінутий неодноразово» (Рева та ін., 1989); ♦ Маріуполь (20 км на схід, «с. Сопіне»): 2005 р., сім'я їжаків на ділянці піщаного степу (П. Шевченко, особ. повід.); ♦ Хомутовський степ: долина р. Грузький Єланчик, вниз за течією — частіше (дані з «Літопису природи»: Сиренко, Мартинов, 1998); там само: «в останні 4–5 років неодноразово» (Рева та ін., 1989); ♦ Ново-Азовський р-н, між с. Конькове і Самсонове біля «Хомутовського степу»: з 1996 р. — лише за даними опитувань (Тимошенко, Кондратенко, 2006); ♦ населені пункти на прав. березі р. Грузький Єланчик: 2004 р., 5 зустрічей (Тимошенко, 2006). **Харківщина:** знахідки не відомі.

Давні зразки і згадки

У давніх публікаціях вид також згадували як рідкісний. **Луганщина:** ♦ Біловодський р-н: до 80-х рр., без деталей (Червона книга, 1980; Рева та ін., 1989); ♦ Стрільцівський степ (n=1, 17.08.51, leg. Модін, ННПМ: Модін, 1956); ♦ Слов'яносербський р-н, між сс. Трьохізбенка і Кряківка: влітку бл. 1974–75 рр., на виходах піщаника (Яковлев, особ. повід.); ♦ окол. Луганська: 1926 р. (leg. Штам: Аверін, Штам, 1927; Мигулін, 1938; Рева та ін., 1989). **Донеччина:** ♦ Маріуполь, окол. (Голіцинський, 1929); ♦ Хомутовський степ: на території заповідника, n=2, 05.1930, в неволі самця привела 5 juv., один з них прожив у неволі рік (leg. П. Караманов, Мигулін, 1938; в ННПМ є обидва зразки); там само, Новоазовський р-н: без деталей (Червона книга, 1980).

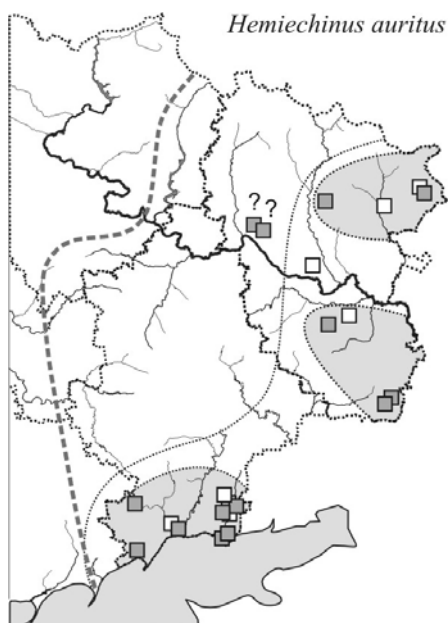

Рис. 2. Поширення на сході України раритетних видів ссавців надряду Insectivora: *Hemiechinus auritus*.

Додаток 2.

Конференції, на яких представлено доробки Лабораторії екології тварин у 2007 році

У переліку наведено конференції, що безпосередньо стосуються поточного проекту «Раритетна фауна сходу України». Загалом за звітний період доробки виконавців проекту представлено на таких конференціях, семінарах та нарадах:

- Конференція «Дні науки Луганського національного педагогічного університету» — 12.04.2007 р., доповідь-презентація «Екоморфологія та поділ еконіш у близьких видів» (І. Загороднюк); доповідь-презентація «Роль искусственных водоемов в формировании сезонных скоплений орлана-белохвоста на востоке Украины» (О. Резнік).
- Міжнародна конференція: XIV Теріологічна Школа-семінар, «Моніторинг фауни та дистанційні дослідження ссавців», 24–28 вересня 2007 р., база «Екополіс». Представлено дві доповіді-презентації: «Пастки-живоловки, УЗ-детектори та інші технічні засоби прижиттєвого та дистанційного обліку ссавців» (І. Загороднюк); «Екологічні ефекти діяльності ссавців-землерійів та аналіз поширення сліпушка (*Ellobius talpinus*) на сході України» (М. Коробченко).
- Міжнародна конференція: «Zoocenosis–2007» — IV Міжнародна конференція «Біорізноманіття та роль тварин в екосистемах» 9–12 жовтня 2007 р., м. Дніпропетровськ: дві доповіді: «Ссавці України: географічні та історичні зміни різноманіття фауни і угруповань» (І. Загороднюк); «Зміни угруповань великих ссавців внаслідок розвитку мисливської діяльності людини» (О. Трунов, І. Загороднюк).
- Міжнародна конференція: Заповідні степи України. Стан та перспективи їх збереження (Міжнародна наукова конференція, 18–22.09.2007 р., Асканія-Нова, Україна). — 2 доповіді: «Криптичне різноманіття фауни ссавців степової зони Східної Європи» (І. Загороднюк); «Поширення рідкісних видів степових ссавців на сході України за результатами аналізу зоологічних колекцій» (М. Коробченко, І. Загороднюк); «Искусственное расселение байбака в Сватовском лесохозяйстве на Луганщине» (С. Заїка).
- Міжнародна конференція: «Птахи басейну Сіверського Дінця та їх охорона»: Біостанція Донецького національного університету «Дронівка», 12–14 жовтня 2007 р. Представлено дві доповіді: «Фенологія птахів водно-болотного комплексу на Станично-Луганському рибгоспі» (С. Литвиненко), «Нові місцезнаходження і особливості гніздування орла-могильника на сході України» (О. Резнік).
- Міжнародна конференція: «Natura 2000: from concept to realization» [«Натура 2000: від концепції до реалізації»]: Міжнародний семінар, Львів: Державний природознавчий музей НАН України, Україна, 23–25 жовтня 2007 р.
- Міжнародна нарада: «Адаптація та впровадження методології ідентифікації високоцінних для збереження лісів (НСVF) в Україні»: Робоча нарада 26–27 листопада 2007 р., Центр підвищення кваліфікації працівників лісового господарства «Укрцентркадріліс» (м. Боярка Київської області). — участь у підготовці 2-ї версії видання «Практичний посібник з виділення високоцінних для збереження лісів в Україні».
- Міжнародний семінар: «Цінні для заповідання та сталого використання природні території Луганської області»: семінар 7.12.2007 р. в рамках міжнародного проекту TACIS «Комплексне ефективне використання земельних ресурсів євразійських степів». (Луганський національний педагогічний університет). — Участь у Круглому столі з проблем визначення цінних для заповідання територій Луганщини.

Додаток 3.

Перелік публікацій Лабораторії екології тварин за 2007 рік

У переліку наведено лише публікації, що безпосередньо стосуються поточного проекту «Раритетна фауна сходу України». Публікації наведено двома списками: (1) — видані за звітний період, (2) — підготовлені та здані до друку. За звітний період за темою проекту опубліковано та підготовлено до друку такі праці:

Надруковані праці

№	Автор, спів-автори публікації	Назва публікації	Жанр публікації	Вихідні дані	Обсяг
1	Кондратенко О., Загороднюк І.	Мікротеріофауна заповідних ділянок Східної України за результатами обліків пастками і канавками	стаття	Теріофауна сходу України. — Луганськ, 2006. — С. 120–135. — (Праці Теріологічної Школи, випуск 7).	1,0 д.а.
2	Кондратенко О., Загороднюк І.	Зональні фауністичні угруповання дрібних ссавців східної України та їх історичні зміни	стаття	Теріофауна сходу України. — Луганськ, 2006. — С. 167–173. — (Праці Теріологічної Школи, випуск 7).	0,3 д.а.
3	Загороднюк І., Кондратенко О.	Сучасне поширення і стан популяцій ховрахів (<i>Spermophilus</i>) на сході України	стаття	Теріофауна сходу України. — Луганськ, 2006. — С. 211–214. — (Праці Теріологічної Школи, випуск 7).	0,2 д.а.
4	Загороднюк І.	Ссавці східних областей України: склад та історичні зміни фауни	стаття	Теріофауна сходу України. — Луганськ, 2006. — С. 216–259. — (Праці Теріологічної Школи, випуск 7).	1,5 д.а.
5	Загороднюк І., Сіренко В.	<i>Sorex minutus</i> (Mammalia) у заповіднику «Кам'яні Могили»	замітка	Вестник зоології. — 2007. — Том 41, № 2. — С. 232.	0,1 д.а.
6	Загороднюк І.	Дрібні ссавці заповідника «Кам'яні Могили»: аналіз складу фауни та історичних змін угруповань	стаття	Вісник Львівського університету. Серія біологічна. — 2007. — Вип. 44. — С. 71–79.	0,5 д.а.
7	Загороднюк І.	Аловиди гризунів групи <i>Sicista «betulina»</i> : просторові взаємини видів з огляду на концепцію лімітуючої схожості	стаття	Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Біологія. Екологія. — 2007. — Випуск 15, том 1. — С. 45–53.	0,5 д.а.
8	Загороднюк І. В.	Криптичне різноманіття фауни ссавців степової зони Східної Європи	стаття	Заповідні степи України. Стан та перспективи їх збереження. — Асканія-Нова, 2007. — С. 52–54.	0,4 д.а.
9	Коробченко М. А., Загороднюк І. В.	Поширення рідкісних видів степових ссавців на сході України за результатами аналізу зоологічних колекцій	стаття	Заповідні степи України. Стан та перспективи їх збереження. — Асканія-Нова, 2007. — С. 63–65.	0,3 д.а.
10	Заика С. В., Цема В. Г.	Искусственное расселение байбака в Сватовском лесохозяйстве на Луганщине	стаття	Заповідні степи України. Стан та перспективи їх збереження. — Асканія-Нова, 2007. — С. 55–56.	0,2 д.а.
11	Загороднюк І. В.	Ссавці України: географічні та історичні зміни різноманіття фауни і угруповань	стаття	Биоразнообразие и роль животных в экосистемах. — Днепропетровск: Изд-во ДНУ, 2007. — С. 479–482.	0,3 д.а.
12	Трунов О. П., Загороднюк І. В.	Зміни угруповань великих ссавців внаслідок розвитку мисливської діяльності людини	стаття	Биоразнообразие и роль животных в экосистемах. — Днепропетровск: Изд-во ДНУ, 2007. — С. 509–511.	0,3 д.а.

Праці, підготовлені до друку

№	Автор, спів-автори публікації	Назва публікації	Жанр публікації	Вихідні дані	Обсяг
1	Загороднюк І. В.	Нориці (<i>Arvicolidae</i>) в басейні Сіверського Дінця: криптичне різноманіття, біотопний розподіл та динаміка ареалів	стаття	Вісник Луганського педагогічного університету. Серія Біологічні науки. — 2007. — № 18. — (у друці, 14 стор.).	0,6 д.а.
2	Загороднюк І.	Раритетна фауна та ознаки раритетності	стаття	Раритетна теріофауна та її охорона. — Луганськ, 2007. — (Праці Теріологічної школи, випуск 9). — (у друці, 10 стор.).	0,4 д.а.
3	Загороднюк І., Коробченко М.	Раритетна теріофауна східної України: її склад та поширення рідкісних видів	стаття	Раритетна теріофауна та її охорона. — Луганськ, 2007. — (Праці Теріологічної школи, випуск 9). — (у друці, 46 стор.).	3,2 д.а.
4	Заика С.	Новая находка <i>Neomys fodiens</i> на востоке Украины	стаття	Раритетна теріофауна та її охорона. — Луганськ, 2007. — (Праці Теріологічної школи, випуск 9). — (у друці, 2 стор.).	0,1 д.а.
5	Коробченко М.	Сліпушок (<i>Ellobius talpinus</i>) на Ростовщині	стаття	Раритетна теріофауна та її охорона. — Луганськ, 2007. — (Праці Теріологічної школи, випуск 9). — (у друці, 4 стор.).	0,2 д.а.
6	Загороднюк І.	Оцінювання європейських ссавців: підсумки роботи комісії МСОП	хроніка	Раритетна теріофауна та її охорона. — Луганськ, 2007. — (Праці Теріологічної школи, випуск 9). — (у друці, 10 стор.).	0,4 д.а.
7	Загороднюк І.	Нариси до Червоної книги України (14 видових нарисів)	стаття	Червона книга України. Тваринний світ. Третє видання. — Київ, 2007. — (у друці, 18 стор.).	0,6 д.а.
8	Загороднюк І., Коробченко М.	Сліпушок (<i>Ellobius talpinus</i>) як компонент та індикатор незайманих степових угруповань східної частини України	стаття	Заповідна справа в Україні. — 2007. — Том 10. — (у друці, 12 стор.).	0,5 д.а.
9	Загороднюк І.	Млекопитающие (Mammalia)	розділ книги	Редкие и исчезающие животные Донецкой области. — Донецк: ДонГУ, 2007. — (у друці, 20 стор.).	0,8 д.а.